

Cumhuriyet Dönemi'nde Trabzon'un Su Meselesi ve Atasu Projesi

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUGURLU *

ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/1, Aralık 2015, Sayfa: 7-30

ÖZET

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'deki şehirlerin içme suyu ihtiyacı, Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi, vakıflar tarafından sağlanıyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılma döneminde vakıf sistemi bozulmuştu. Vakıflar, şehirlerin içme suyu ihtiyacını gereği gibi karşılayamıyorlardı. Bunun üzerine 1926 yılında "Sular Kanunu" çıkarılarak, şehir ve kasabaların içme suyunu temin etme görevi belediyelere devredildi. Bu önemli görevi üzerine alan belediye, 1930'ların ortalarına kadar şehir halkının su ihtiyacını temin etme konusunda başarısız oldu. Belirtilen dönemde devreye merkezi hükümet girdi. 1937'de Atatürk'ün Trabzon'a gelişi sırasında, şehrin içme suyu sorunu kendisine iletildi. Atatürk'ün talimatı sonucunda, içme suyu projesi hazırlanarak şehrin su ihtiyacının karşılanması işi ciddi bir şekilde ele alındı. Bu amaçla, Değirmendere civarından çıkarılacak yeraltı sularının borularla şehre akıtılması için bir proje hazırlandı. İnşaat 1941 yılında bitirilerek şehre su verildi. Bu tesisata "Atasu" adı verildi. Fakat bu tesisattan elde edilen suyun yeterli olmaması yüzünden 1984 yılında Galyan Deresi üzerine bir baraj yapılması için teşebbüse geçildi. Burada yapılan "Atasu Barajı" 2011 yılında tamamlandı ve böylece Trabzon yeni bir içme suyu tesisatına kavuşmuş oldu.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, su, vakıf, Atasu, proje

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

The Drinking Water Problem of Trabzon in Republic Era and Atasu Project

ABSTRACT

In the early years of Republic, the need of the cities for drinking water in Turkey was met by foundations as in Ottoman period. However, in the periods of regression and collapse of Ottoman Empire, the foundation system was degenerated. The foundations couldn't meet the need of the cities for drinking water properly. So the duty to meet the need of the cities and towns for drinking water was transferred to municipalities by 'Water Law' in 1926. The municipality taking on that important task failed to meet the need for drinking water of town people till the mid of 1930s. In the period mentioned, central government stepped in. In 1937, the need of the city for drinking water was conveyed to Atatürk in the course of his coming to Trabzon. The issue of meeting the need of the city for drinking water was tackled seriously by designing drinking water project in consequence of Atatürk's instruction. For this purpose, a project was designed to transfer the underground water which was to be removed from the around Değirmendere, to city with pipes. The construction finished in 1941 and the city reached the water. The name Atasu was given to that plumbing. However, it was attempted to construct a dam over Galyan Stream in 1984 because of inadequacy of water being got from that plumbing. The 'Atasu Dam' which was constructed there was completed in 2011 and so Trabzon attained a new drinking water installation.

Key Words: Trabzon, water, foundation, Atasu, project

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Genel Durum

Osmanlı Dönemi'nde, toprak ve ağaç gibi doğal malzemeye yapılmış bolarlarla şehirlere getirilen ve mahalle çeşmelerine dağıtılan içme suları, genellikle vakıflara aitti. Aynı yollarla şehir getirilip bazı zengin ve ileri gelen ailelerin evlerine akıtılan sular da vardı. Vakıf sularıyla aynı borulardan şehre gelen şahıs suları, "lüle" veya "masura"¹ hesabıyla hak sahiplerinin evlerine ulaştırılırdı.

¹ Vakıflar tarafından yapılan suyolları vasıtasıyla hamam ve konaklara gelen sular, bunların sahipleri tarafından ücreti mukabilinde satın alınır ve bunlar da senetle belirlenir, emlak gibi senetle satın alınır ve satılırdı. Belirlenen su miktarının bu gibi yerlere akıtılması için, boruların ağzına içi boş ve akacak suyun miktarına göre muhtelif kütürde boru parça yerleştirilirdi. İşte bu borulara "lüle" deniyordu. Başka bir ifadeyle lüle, bentlerde toplanan ve şehre isale edilen suların evler, çeşmeler ve hamam gibi yapıları belirli miktarlarda verilmesi için, suyu maksemelerde ölçmeye mahsus üstüvani şekilde küçük ve ince boru parçasıydı. Bunlar, su akan boruların ucuna veya maslak teknelerinin kenarlarındaki deliklere takılırdı. Lüle tabir olunan bu ölçü, yuvarlak bir küre şeklinde ve otuz dirhem ağırlığındaki bir kurşunun girebileceği kadar bir delikten akan su miktarıydı. Bir lüle, dört masuraya denk geliyordu. Bkz. **Sanat Ansiklopedisi**, Cilt: III, XIV. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.1245; Bir lüle yaklaşık olarak 26 mm. Çapında bir boruydu ve dakikada 36 litre su akıttırdı. Bu da günlük 52 metreküp suya denk geliyordu. (www.matematikciler.org.)

Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılış sürecinde vakıfların önemini kaybetmesi, yaşanan savaşlar ve diğer pek çok olumsuzluk, içme suları konusunda birtakım sıkıntıları beraberinde getirdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra vakıflar idaresinin bir müddet faaliyete geçememesi, kurulduktan sonra da suyollarını hakıyla koruyamaması, suların asli mecralarını terk ederek başka mecralara akmalarına ve kaybolmalarına neden olmuştu. Bu karışık durum, suların 1926'da belediyeye devrine kadar devam etti. 28 Nisan 1926'da kabul edilen 830 numaralı "*Sular Hakkındaki Kanun*"un gerekçesinde de belirtildiği üzere; Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok şehrin içme suyunun durumu aynıydı. Şehir, kasaba ve köylerde içilen birçok su, çıkış ve geçiş yerlerinde gereği gibi korunmadıkları için değişik hastalıklara neden olmaktaydı. Gerekçeye göre bu durumun asıl nedenlerinden birisi, suların, halkın genel sağlığının korunması ile vazifeli olmayan ve bu konuda hiçbir mesuliyeti bulunmayan vakıflar, mütevelliler ve özel şahıslar elinde bulunmasıydı. Bu nedenle, içme suyu ihtiyacını karşılayan kaynaklar ve bunların mecraları, halk sağlığından sorumlu olan idarelere, yani belediyelere devredilmeliydi.²

Böylece halkın ihtiyacını temine mahsus suların tedariki ve idaresi, mevcut suyollarına vakfedilmiş olan tesisler ve gelirleriyle birlikte belediye teşkilatı olan yerlerde belediyelere, olmayan yerlerde ihtiyar heyetlerine bırakıldı.³

Bu durum Trabzon içme suları için de geçerliydi. Kanunla birlikte belediye, suyollarının bakım ve onarımı konusunda, sulardan faydalananlardan "*iştirak hissesi*" almaya başladı. Fakat vakıflar idaresi, vakıflara ait sulardan "*iştirak hissesi*" alınmaması gerektiği yönünde belediyeyi sık sık uyarmaktaydı. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Trabzon Belediyesi, şehre isale edilen Değirmendere ve İmaret Deresi sularıyla Nemlizadelerden devralınan Zülmera suyunu kullananlardan iştirak hissesi almıştır.⁴

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon İçme Suları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon içme suları, memba (kaynak) ve dere

² Aslında İzmir Mebusları tarafından sadece Menemen ve Ödemiş Kasabaları için teklif edilen bu kanun tasarısı, Diyanet İşleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün isteği üzerine, bütün ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yani bizzat vakıflardan sorumlu kurumlar, suların vakıflardan alınıp belediyelere devrini talep etmişlerdir. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, Cilt: 24, 24.4.1926, s.3.

³ Aslına bakılırsa, şehirlerdeki su işlerinin yönetiminin vakıflara mı yoksa belediyelere mi ait olacağı konusu daha 1877 Belediye Kanunu hazırlanırken Meclis-i Mebusan'da tartışmalara sebep olmuş, fakat bu mesele ancak 1926'da çözümlenebilmiştir. Bu konuda bkz: İlber Ortaylı, "Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri", **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, I, Editörler: Vecdi Akyüz-Seyfettin Ünlü, İstanbul, 1996, s.399-400.

⁴ Zülmera suyunun deposu Boztepe'de bulunuyor ve su buradan şehre isale ediliyordu. Hatta seçimlerde mahallenin oy sandığı, merkezi bir noktada bulunan bu su deposunun yanına konuluyordu.

suyu olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktaydı. Zülmera (Nemlizade)⁵, Kırzade, İskenderpaşa, Arafılboyu suları memba; Değirmendere, İmaret ve Tekfurçayı suları ise dere suyuydu.

Trabzon şehrinin doğu kısmında Değirmendere, Arafılboyu, İskenderpaşa ve Zülmera; batı kısmındaki mahallelerde ise yine Zülmera, Polita, Kırzade, İmaret suları içilmekteydi. İçme suyu ihtiyacının önemli bir kısmını, şehrin doğusundan akmakta olan Değirmendere ile batısından akmakta olan İmaret Deresi suları karşılıyordu. Zefanos kaynak (membra) suyunun yanı sıra, boru ile şehre gelen Zülmera, Kırzade ve Arafılboyu suları birinci kalitede içme sularıydı.

Ayrıca kaynağı Boztepe sırtlarında bulunan Maşatlık'taki İskenderpaşa suyu ile İçkale, Faroz ve Meryemana suları da iyi içme sularıydı.⁶ Yine Kindinar,⁷ Yenicuma, Tekfurçayı⁸ ve Kışlalar semtlerinde ufak tefek kaynaklar ve kuyular vardı.⁹ Örneğin 1930'ların sonunda Soğuksu'nun alt kısmında Çifte Çamlık'ta yapılan gazinoya "Çifte Çeşmeler"den su getirilmişti. Eskiden beri kullanılan bu suyun içilemez derecede olduğu, ancak bu isaleden sonra yapılan tahlillerle anlaşılmıştı.

Belirttiğimiz dönemde şehrin en önemli su kaynağı haline gelen Değirmendere suları, şehrin doğusunda Trabzon-Erzurum yolunun 16. kilometresinden bir bent ile dereden ayrılmakta, 13 km. uzunluğundaki kısmen kapalı arka şehre gelmekte ve burada Taksim Meydanı'ndaki depoda toplandıktan sonra çeşmelere dağıtılmaktaydı. Hiçbir işleme tabi tutulmadan depolanan ve taksim edilen bu çamurlu dere suyu, şehrin aşağı yukarı 60 rakımından aşağı olan; İskenderpaşa, İskele, Çarşı, Kemer kaya ve Ortahisar'a kadar uzanan en kalabalık kısmının ihtiyacını karşılamaktaydı. Halbuki bu bulanık su, ev işlerinde ve temizlik için dahi kullanılamayacak kadar pisti. Bu yüzden şehirde tifo ve dizanteri gibi hastalıklar eksik olmuyordu.

İmaret Deresi suyu 5 km. uzunluğunda kısmen ark ve kısmen künk boru ile

⁵ XX. Yüzyılın başlarında Trabzon'da içme suyu sıkıntısı hat safhaya ulaştığı bir sırada, Nemlizade Hacı Ahmed ve Hacı Mahmud Beyler, 10.000lira gibi büyük bir para harcayarak Zülmera suyunu şehre isale etmişler ve "Terkos Usulü" umumi çeşmelere akıtmışlardı. Abdullah Cevdet, "Se-yahat Notları: Trabzon'a Muvasalat", İctihat **Mecmuası**, Numara: 70, 4 Temmuz 1329, s.1543; Yapılan bu hayırlı iş Trabzon'un su sıkıntısını bir hayli gidermişti. Bu suya sık sık "*Nemlizade suyu*" denilmesinin nedeni budur.

⁶ Bu kaynak sularının, en azından bir kısmının vakıf suyu olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Değirmendere'de Müftüzadelerin arazisi yanında Zülmera suyuna meşrut bir tarla bulunmakta idi. 1930'ların sonunda bir kısmı bataklık haline gelmiş olan bu büyük tarlanın numune fidanlığı haline getirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

⁷ Bahçecik Mahallesi.

⁸ Erdoğan Mahallesi.

⁹ Doktor Cemal Turfan, "Trabzon Bu Yıl Bol ve İyi Suyu Kavuşuyor", **Doğu gazetesi**, 1 Birinci Kanun 1937.

getirilirdi. Tekfurçayır Deresi suyu ise 7 km. uzunluğundaki künk borularla gelirdi. Bu iki dere suyu şehre kısmen harklarla, kısmen açıktan ve kısmen de künklerle getirilmekteydi.

Su ihtiyacını karşılama bakımından Değirmendere'yi Zülmera suyu takip etmekteydi. Şehrin güneyindeki Kireçhane Tepesi'nin eteğinde, Zülmera köyünden çıkan, gerek vakıf sahipleri ve gerek belediye tarafından oldukça büyük galeriler açılmak suretiyle toplanan Zülmera suyu daha muntazamdı. 8 km. uzunluğundaki künk borular ve beton kanallarla şehre gelmekte, demir borularla özellikle şehrin orta kısmındaki çeşme ve evlere dağıtılmaktaydı.

Kırzade suyu, şehrin batısında, yani Akçaabat tarafında, Tekfurçayır silsilesinin eteğinde, Mavlavita Köyünden¹⁰ çıkararak, 3 km. uzunluğunda demir borular içinde gelirdi. Bu su, şehrin Kavak Meydanı'na kadar olan kısmının ihtiyacını karşılamaktaydı. Aslında bol miktarda olan bu su, içinden geçtiği tütün tarlalarının sahipleri tarafından ziraat için kullanıldığından, pek az bir kısmı içme suyu olarak kullanılabilirdi.

Zülmera ve Kırzade suları yağmursuz zamanlarda berrak görünseler de, içilebilirlikleri konusunda ciddi bir tahlil yapılmamıştı. Yağmurlu mevsimlerde bulanık akıyorlar; yağmurun kıt olduğu mevsimlerde ise oldukça azalıyorlardı. Her üç su, şehre girmeden önce kısmen kirlenmekte ve şehir içinde de pis sularla karışmaktaydı.

Bu sulardan başka Boztepe'den çıkan birçok küçük bağımsız kaynaklardan beslenen ve mecrası mezarlık altından geçen Arafılboyu suyu vardı. İskenderpaşa suyunun durumu da benzerdi. Bu iki su her ne kadar içmeye elverişli olup kısmen demir borularla şehre getirilmekte iseler de, çoğu yerde mecralarının kötü olmasından dolayı membalarındaki safiyeti kaybetmekteydi.

Temizlik ve içilebilirlik konusunda hayli sorunlu olan bu suların dışında, temiz olduğundan şüphe edilmeyen tek su, şehre 15 km. mesafede ve güneydoğusunda bulunan Zefanoş'taki altı kaynaktan elde edilen suydü. Bu su kaynağı için belediye tarafından bir su memuru tayin edilmişti. Sucular tarafından¹¹ at ve

¹⁰ Halk tarafından "Mavlatya" olarak ifade edilen bu yer, günümüzde Aydınlıkevler'in Akçaabat tarafında bulunan Karşıyaka Mahallesi ve aşağı kısmıdır.

¹¹ Bu kaynak sularının bir kısmı varil ve fiçılarla satılmaktaydı. Bu işi yapan sucular, her üç ayda bir belediye tarafından sağlık kontrolünden geçmek zorundaydı.

merkepler sırtında şehre taşınıp satılmaktaydı.¹² Fakat günlük olarak getirilen 60-70 fiçı su, 30.000 nüfuslu şehir için oldukça azdı. Bu sebeple bütün mekteplerde, lise, kız orta ve ilk mektep çocukları ile fabrika ve müesseselerde işçiler temizlik için dahi kullanılması sakıncalı olan Değirmendere suyunu mecburen içmekteydi. Sağlık açısından en uygun su olan Zefanos kaynak suyu, ancak bazı zenginlerin evine ve resmi dairelere verilmekteydi. Örneğin belediye dairesi bu suyu kullanmakta iken, 1930'ların ortalarında İskenderpaşa suyunu kullanmaya başlamıştı.

Sonuç olarak, gerek dere suları gerekse memba suları içmeye pek elverişli değildi. Fakat tahlil raporları, dere sularının daha pis olduğunu gösteriyordu. Çünkü bu derelere dışarıdan pis su karışımı daha fazlaydı.¹³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon içme sularının ne halde olduğunu, dönemin belediye başkanlarından Muammer Yarımbıyık'ın aşağıdaki ifadeleri net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Arkadaşlar bildiğiniz vechile Trabzon'un doğusundaki halkın su ihtiyacını Değirmendere ve batısındaki halkın ihtiyacını da İmarat Deresi temin etmektedir. Bu iki dere suyu kimyasal tablile tabu tutulmuş ve fazlası verem basili olmak üzere suda yaşayan Dünya'da mekşuf (keşfedilmiş) mikropların hemen kaffesi (tamamı) olmak şartıyla bir santimetre mikabı hacmindeki miktarında yüz bin mikrop bulunmuş ve İmarat suyu ise gayri kabili tadattır denilmiştir. Arkadaşlar bu vasfı taşıyan su şüphesiz kullanılamaz. Sokaklarımız bununla sulanmaz ve hatta evlerimizde tahtaları da bununla yıkanamaz idi. Fakat biz bunu maalesef içtik ve bu yol ile her birerlerimiz yevmiye milyonlarca mikrop yuttuk. İçme suyunu memba sularından temin edenlerimiz de zannetmemelidir ki bunların tesirinden kendilerini kurtarabilmiştir. Onlar da ellerini yıkamak veya bu su ile yıkanmış tabak ve çiniler ve kaşıklarla yemek yemek suretiyle ve daha kim bilir hatıra gelmeyecek ne kadar muhtelif vasıtalarla bu zehirlerden hisselerini aldılar.”¹⁴

¹² Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait anılarında Mustafa Kemal Sayıl Zefanos suları hakkında şunları söylemektedir: “Zefanos'un Trabzonlular için taşıdığı ilk önem, suyuydu. Zefanos'un suyu abşap bidonlar içinde ve etrafı muhakkak demirle sarılan ve ağız mühürlenmiş şekilde Trabzon'a gelirdi. Çıkış yerini bilmiyorum. Bu su, Trabzon'da muayyen evlere gelirdi.” **Trabzon'a Işık Tutan Anılar, Mustafa Kemal Sayıl'ın Trabzon Anıları (1900-1950)**, Hazırlayan: Mehmet Akif Bal, İstanbul, 2011, s.350; 19 Kasım 1934'te kabul edilen Trabzon Belediyesi Zabıta-i Sıhhiye Talimatnamesinde ise şu madde ilgi çekicidir: “Bu (Zefanos) kaynak suları varillerle satılır ve varilin iki deliği sarı maden vidalı kapaklı bulunacak ve bu iki vidalı kapak arasında açılmayacak surette belediyenin kurşun tamga teli bulunacaktır. Fiçilerin hanlarda ve gübreli yerlerde bekletilmesi yasaktır.” Bkz. **Trabzon Belediyesi Arşivi (TBA), Meclis Zabıtları, Zabıta-i Sıhhiye Talimatnamesi**, 19 Kasım 1934.

¹³ Trabzon şehrinin içme sularıyla ilgili yukarıdaki bilgiler şu kaynaklardan temin edilmiştir: **Doğu gazetesi**, 1 Birinci Kanun 1937; **Belediyeler**, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933, s.900; **Karadeniz Havzası Şimal Kısmı, Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari**, Cilt: 5, Genelkurmay Başkanlığı (Coğrafya Encümeni), Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1936, s.132.

¹⁴ **TBA, Meclis Zabıtları**, 8 Mayıs 1939.

İçme Suları Konusunda Belediyenin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı ve yaşanan Rus işgali, zaten kötü durumdaki suyollarının iyice tahrip olmasına neden olmuştu. Kurtuluştan sonra yaşanan idari ve mali sıkıntılar nedeniyle, gerekli tamirat yapılamadı. Bununla birlikte Milli Mücadele yıllarında, şehrin su problemini çözmek üzere iki önemli proje hazırlandı.¹⁵

1922 yılından 1932'ye kadarki 10 yıl zarfında Trabzon Belediyesi, su işleri için 15.000 lira harcamıştı.¹⁶ Bu süreçte özellikle Değirmendere suyollarının tamirine önem verildi. 1923-25 yılları arasında Değirmendere'nin eskiyen suyollarının esaslı bir tamirata yapılmış, 1.200 metrelik demir ve beton borular döşenmiş ve filtre havuzları inşa edilmişti.¹⁷ 1930 yılında 13. km. uzunluğunda Değirmendere su arkı yapılmıştı. 1931 yılında ise su işleri konusunda daha ciddi adımlar atıldı. Değirmendere suyollarının bozulan kısımları tamir edildiği gibi, bu suyun şehirdeki deposu ve çeşmeleri temizlendi. Zülmera suyunun kaynağından itibaren depoya kadar bozuk noktaları tamir edildi. Bakioglu mevkiinde umumi çeşmeye bir musluk takılarak ve Tabakhane Cami önündeki atıl çeşme tamir ettirilerek her iki çeşmeye de Zülmera suyu verildi. Kırzade suyunun depo ve yolları yapıldı. Kavak Meydanı Şadırvanı ile Faroz Cami karşısındaki çeşme ve şadırvanlar tamir ettirilerek bu çeşmelere Kırzade suyu verildi. Tekfurçayır suyunun mecrasındaki bozuk mahaller tamir ettirildi. Zefanos kaynak sularının kontrolleri yapıldı.

Cumhuriyet'in 10. yılı olan 1933 itibarıyla Değirmendere'den 2.880, Zülmera'dan 504, Tekfurçayırından 115, İmaret Deresi'nden 103 ve Kırzade suyundan 29 olmak üzere, günlük 3.631 metre küp su temin ediliyordu. Şehir dahilinde 14 km. künk ve 7 km. demir boru mevcuttu. Yine içme suyu tesisatı olarak dere sularından beslenen 73 çeşme ve 3 havuz ile memba sularından beslenen 43 çeş-

¹⁵ Bu projeler ve Milli Mücadele yıllarındaki durum hakkında bkz: . Murat Küçükkuşurlu, "Cumhuriyet'ten Önce Trabzon'un Su Meselesi", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Güz 2013, Sayı: 13, s.81-95; Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s.58-62.

¹⁶ Bu paranın önemli bir kısmının, şehir çeşmelerinden yararlanan hane ve dükkanlardan tahsil edildiğini, bununla birlikte özellikle maliyenin eline geçen emlak-i milliye hane ve dükkanlarından tahsilat yapılamadığı anlaşılmaktadır.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz: Çapa-Çiçek, , **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.60-63.

me¹⁸ mevcuttu. Belediye tarafından 900 müşteriye dere suyu, 150 müşteriye ise memba suyu tevzi edilmekteydi.¹⁹

1930'da çıkarılan Belediye Kanunu, belediyelerin yükünü daha da ağırlaştırmıştı. Buna mukabil Trabzon Belediyesi, diğer birçok belediye gibi maddi sıkıntı içindeydi. Bununla birlikte, vatandaşların ve yerel basının şikâyetleri karşısında, içme suyu konusunda bazı adımlar atarak merkezi hükümetin yardımını talep etmek gerektiği sonucuna varıldı. 1933 yılında Trabzon'a bir su mütehasşısı getirilerek Trabzon içme suyu avan projesinin yaptırılmasına Belediye Meclisince karar verildi. Anlaşıldığı kadarıyla "Pont Amuson" isimli bir şirket, Trabzon Belediyesine böyle bir teklifte bulunmuş ve bu teklif uygun görülmişti. Bir mühendis eliyle avan projesinin yaptırılması halinde, su tesisatının Dahiliye Vekaleti tarafından yaptırılmasına hükümet tarafından karar verilmişti. Fakat belediye su mühendisini getirmedi. Bununla birlikte, konuyla ilgilenmek üzere Kamil, Bekir Sükuti, M. Muammer, Doktor Mehmet İbrahim ve Cemil Beylerden oluşan bir su komisyonu kuruldu.²⁰

1930'ların başlarında Trabzon Belediyesi, şehrin su ihtiyacını esaslı surette karşılamak için harekete geçmek istiyor, fakat diğer konularda olduğu gibi, burada da tahsisat sorunuyla karşılaşılıyordu. Bu sorunun aşılması için akla ilk gelen şey ise, gümrük önündeki iskelenin belediyeye devriydi. Esasen belediyeye ait olup tasarruf hakkı mecburen Rüsumat İdaresine devredilen ve Trabzon'un kurtuluşunda geçici bir süre için il özel idaresi tarafından el konulan Trabzon iskelesinin, bedeli

¹⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon şehrindeki mevcut çeşmeler: İslamoğlu Çeşmesi, Soğuk Çeşme, Hayrettin Paşa Çeşmesi, Kulaklı Çeşme, Hacı Kasım Çeşmesi, Seydi Hacımehmet Çeşmesi, İskenderpaşa Çeşmesi, Üçüncüoğlu Ömer Ağa Çeşmesi, Hacı Yahya Çeşmesi, Şadırvan, Kethüdazade Emin Ağa Çeşmesi, Osman Paşa Sebili, Manastır Çeşmesi, Hazinedarazade Osman Paşa Çeşmesi, Abdullah Paşa Çeşmesi, Kalcıoğlu Mehmet Ağa Çeşmesi, Kürekçi Bacı Çeşmesi, Hacı Hüseyinağa Çeşmesi, Ruşenağa Çeşmesi, Hafız Mehmet Çeşmesi, Çarıklıoğlu Hacı İsmail Çeşmesi, Askeri Çeşmeler, Liman Çeşmesi, Kırzade Çeşmesi, Yaylıoğlu Çeşmesi, Kavaklı Çeşmesi, Değirmendere Çeşmesi, Tabakhane Çeşmesi, Tekke Çeşmesi, Ayasofya Çeşmesi, Nemlizade Şevki Bey Çeşmesi, Soğuksu (Arafılboy) Çeşmesi, Kavak Meydanı Şadırvanı, Tuzlu Çeşme, Emin Alemdar Çeşmesi, Konak Çeşmesi, Hacıhakkım (?) Cami Çeşmesi, Aldıkaçtı Çeşmesi, Faroz Çeşmesi, Tavanlı Cami Çeşmesi, Vişne Çeşmesi, Karnaloğlu Çeşmesi, Saltoğlu Çeşmesi, Gümrük Çeşmesi. Çapa- Çiçek, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.58; **Doğu gazetesi**, 1 Birinci Kanun 1937.

¹⁹ **Belediyeler**, s.900-901.

²⁰ Aynı günlerde, şehrin su ihtiyacının mühim bir kısmını karşılayan Değirmendere suyunun en azından şehir içindeki kısmının demir boru içine alınması tartışıldı. Çünkü bu su, özellikle şehre girdikten sonra kirlenmekteydi. Bu nedenle suyun şehre girdiği yerden Taksim'e kadar olan kısmının 450 santimlik, buradan şehir içindeki ulaştığı son noktaya kadar daha ince demir borulara alınması uygun bulundu. Böylece bu boru hattı, ileride yapılacak esaslı su hattının ilk adımını oluşturacaktı. Fakat bu konuda faaliyete geçilmeden, İskenderpaşa suyunun demir boru içine alınmaya başladığı anlaşılmaktadır.

mukabilinde asıl sahibine, yani belediyeye devri talep edilmekteydi.²¹ Bu mümkün olursa, bu gelir karşılık gösterilerek borçlanmaya gidilecekti.²² Bu konuyu 30 Nisan 1934 tarihli meclis toplantısında yineleyen Mahmut Muammer ve Osman Cudi Beyler, bu önemli ve zor işten önce, mevcut suyun daha iyi kullanılması gerektiğini belirtmişlerdi. Buna göre; haksız şekilde evlerine su almış olanların tespit edilerek sularının kesilmesi, böylece şehirde daha fazla çeşmeden su akıtılması; mevcut memba sularının acilen ıslahı ve çeşmelerin üzerine içilir-içilmez levhalarının asılması gerekmektedir.²³

Su komisyonunun kurulması ve alınan meclis kararları üzerine 1935 yılında harekete geçildi. Kırzade suyu kaynağı ve mecrası dışarıdan yağmur suları karışamayacak surette tamir edildi. Fakat Zülmera suyuna ilişkin hiçbir şey yapılamadı.²⁴ Su komisyonunun bazı konularda anlaşmazlık yaşaması ve belediye mühendisinin askere gitmesi, çalışmaları aksatmıştı.

Belediyeye Yönelik Eleştiriler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon Belediyesine yönelik eleştirilerin başında içme suyu sıkıntısı ve plansız şehirleşme geliyordu. En yoğun eleştiri, Bekir Sükuti Kulaksızoğlu'nun yönetimindeki Yeni Yol sütunlarından yükseliyordu.

Söz konusu gazetede bir habere göre; 1935 yılı başlarında Erdoğdu Mahallesi'nde ölen bir vatandaşın cenazesini kaldırmak için çeşmelerden su bulamayan halk, para ile uzak mahallelerden su taşımak imkânını da bulamadığından, mahallenin değişik yerlerindeki su kuyularından su çekmek suretiyle cenazeyi kaldırmıştı.²⁵ Yenicuma Mahallesi de benzer durumdaydı. Tütün tarlalarının sulamak için bazı şahısların suyollarını tahrip etmeleri yüzünden, mahalle halkı Boztepe'nin arkasına kadar gidip su taşımak zorunda kalıyordu.²⁶ Şehrin bir kısmının ihtiyacını karşılayan Zülmera suyolunun aylardan beri bozuk olması,²⁷ halkın ancak onda birine yetecek kadar olan İskenderpaşa ve Kıroğlu sularının yetersizliği, halkı Değirmendere'nin pis suyuna mahkûm etmişti. Susuzluktan Kербela'ya dö-

²¹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Nafia Vekaleti Kataloğu (NVK), 230.145.34.1.**

²² Aynı toplantıda Temel Nücumî Bey Samsun örneğini vererek, eski Samsun Valisi Kazım Paşa'nın delaletiyle istikraz yapılarak su getirildiğini ve Ordu'nun da aynı şekilde özel idareden yardım temin ederek su işini hallettiğini, Trabzon Belediyesi'nin bu işi yalnız başına başaramayacağını belirtmişti.

²³ Anlaşıldığı kadarıyla, şahısların evlerine su verilmesi daha önce bir kararla men edilmiş olmakla birlikte buna uyulmamış ve bu gibiler yüzünden şehirdeki çeşme sayısı oldukça azalmıştı.

²⁴ Zülmera suyolları ancak 1943-44 yıllarında tamir edilebilecektir. **CHP Trabzon Vilayeti, 1943-44 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu**, Yeni Yol Matbaası, Trabzon, s.24.

²⁵ **Yeni Yol gazetesi**, 1 Nisan 1935.

²⁶ **Yeni Yol gazetesi**, 30 Mayıs 1935.

²⁷ Zülmera suyunun yolları, özellikle Boztepe-Yenicuma semtinde tütüncüler tarafından bozuluyordu. Bozular yollar Haziran 1936'da tamir edilerek 10 Haziran'da çeşmelerden akmaya başlamıştır. **Yeni Yol gazetesi**, 10 Haziran 1936.

nen şehirde, Değirmendere suyu bile aranır hale gelmekteydi. Numan Sabit isimli yazar tarafından kaleme alınan bir makale, yaşanan su kıtlığını şöyle açıklıyordu:

“Her yanından su fışkıran bu yurdun en sulak bir yerinde kurulan bu kentin Kerbelaya dönmesi, susuz bir ilin tamuya dönmesinden kötüdür. Bu kentte gün olmaz ki, susuzluktan dert yananlar olmasın. Su bolluğu içinde su kıtlığı çekmek ne acı. İçme suyundan vazgeçtik... Çok defa harcama suyundan da mahrum kalınıyor. Değirmendere suyu için kötüdür, pistir, mikropludur dendiği için midir nedir, zaman zaman görünmez oluyor. İyisi olmayan, getirilmeyen yerde, Değirmendere suyuna kötüdür diyenler, her halde iyi suyu ayaklarına kadar getirecek güçte olanlardır. Onlar için varsın Değirmendere suyu kötü olsun. İyisini bulamayanlar Değirmendere suyunu en iyi su diye kabul ediyorlar. Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi denerek kabul edildiği gibi, gür ve içilir bir suya kavuşturuluncaya değin, Değirmendere suyunun şenlendirmekte olduğu her çeşme kurumamalıdır. Anladık. Bu kendin özlentisiyle yanıp tutuştuğu, bol ve içilir suyu getirmek büyük bir para işiymiş... İyi kötü yolu ve yolları olan Değirmendere suyunun kesilmeksizin akmasına çare bulmak da yapılamayacak kadar büyük ve olmaz bir iş midir?”²⁸

Susuzluğun yaşandığı Trabzon'daki bir diğer mesele, mevcut sulara lağım sularının karışmasıydı. Konuya ilişkin Yeniol sütunlarında ilginç yazılar okumak mümkündür. Gazetenin 15 Ağustos 1936 tarihli nüshasında Trabzon sularına lağım karıştığı iddiası ortaya atılınca, Belediye Başkanı Kadri Mesut aşağıdaki cevabi yazıyı gazeteye göndermişti:

“Gazetenizin 15.8.936 tarihli sayısında Her gün Sütununda “Lağımlar Suyu Karışıyor mu?” başlığı altında birkaç satır yazı arasında şundan bundan işitildiğine ve insanların renksizliğine ve hastaların çokluğuna bakılırsa bu şayanın acı bir hakikat olduğuna inanılmak lazım geldiği yolunda fikirler yürütülmüş olduğu görülmüştür.

Şehrimizin belli başlı içme sularını teşkil eden Zülmera, Kiroğlu ve İskender Paşa suları borular içinde aktığından, inanmak istediğiniz şayanın, mecrası tami-re ihtiyaç gösteren Değirmendere suyu hakkında olacağı şüphesiyle tetkikat yaptırılmış, lağım suları karıştığı şayia ve iddiasının doğru olmadığı anlaşılmıştır. Zaten bu fikranızda kullandığınız dilde ve mantıkta da büyük sakatlık vardır. Sulara lağım karıştığını, insanların renksizliğinden ve hastaların çokluğundan anlamanın sağlam bir anlayış olmadığını bildirir ve sözün doğrultulmasını dilerim. Belediye Reisi Kadri Evren.”²⁹

Bu yazının yayınlandığı gün, konuyu manşetine taşımış olan gazete, neşrettiği uzun yazıda başkana şu şekilde cevap vermekteydi:

“Sulara Lağım Karışıyor mu, Karışmıyor mu?”

²⁸ Numan Sabit Coşkun, “Su Hayat”, **Yeniol gazetesi**, 2 Mayıs 1935.

²⁹ **Yeniol gazetesi**, 26 Ağustos 1936.

Belediye Reisinin, ihtimal kendi emir kulu su memurundan veya menfaatini bu yolda toplayan zavallı cahil su ustasından dinlemek ve işitmek istediği gibi işittiğine göre karışmıyormuş. Fakat görenlere, bilenlere, çirkin manzaralara şahit olan münevver insanlara ve bize, yani feci hakikatin kendisine göre karışıyor. Hem yalnız lağım lar da değil kedi leşleri, bez, çamaşır suları da...

Biz iddiamızı değil, davamızı her zaman her yerde ispata hazır ve muktediriz. Sakat mantık, çürük anlayış... Görüyorsun ya Muhterem Reis bizim tarafta değil!...

Bay Kadri Evren yazısında bizi tekdize çalışırken, farkında olmadan acı bir itirafta bulunarak, bizim mütalaamızı teyit ve kendi mütalaasını tekdiz etmiş oluyor. Değirmendere suyunun her gün tamire ihtiyaç gösterdiğini söylemekle davayı kaybetmiş bulunuyor. Soruyoruz: Değirmendere suyunun şehir içindeki yolları neden her gün tamire ihtiyaç duyuyor. Demek ki çamur pöhrenkler yer yer kırılmıştır, çatlamıştır, açılmıştır. Ve bu kırılan, çatlayan, açılan yerlerinden hücum eden çamurlarla lağım tepmelerinden hasıl olan pis artıklarla dolmuş ve tıkanmıştır da ondan...

Geçen sene Tabakhane yokuşunun başındaki dört yol ağzında fena bir koku duyulmuş. Oradaki su terazisine yaklaşıncı koku artmış, terazinin kapısı açılınca tüyler ürpertici bir manzara karşısında kalmışlar. Ne görmüşler biliyor musunuz? Bütün insan pisliği. Hemen usta çağırılmışlar, yolu söktürmüşler. Bir de bakmışlar ki, lağım patlamış ve su terazisine hücum etmiş. Bunlar kafadan atma laflar değil...

Bundan başka çeşmelerinin musluğundan, altına konulan tenekelere bakraçlara insan pisliğinin aktığına şahit olan evler de yok değildir. Ve sonra Değirmendere suyunun Ayafilboyu'ndan evlerin avlusundan, bahçelerinden geçerken ne iğrenç şekiller aldığı zahmet edilip bir kere görülmüş müdür? Yer yer üstü açık olan bu suyun başında çamaşır, çocuk bezleri yıkanır ve zaman zaman oralardan kedi leşleri de çıkarılır.

*Yetmez mi bu kadar, facianın daha nesi kaldı ve nesini söyleyelim?*³⁰

Trabzon sularının bir kısmı, kısmen üzeri açık olarak şehre gelmekte ve bu kısımlarda kilim, keçe, bez gibi eşyalar yıkanılmaktaydı. Şehir içinde bazı mahalelerde yapılan su taksimleri üzeri birer tahta ile kapatılmıştı. Demir bir kapak takmak ve üzerine bir kilit asmak masraflı olduğundan, bu yola başvurulmamıştı. İşte bu şekilde kapatılan su taksimlere sık sık lağım suları akmakta ve vatandaşlar bilmeden pis su içmekteydi.³¹

Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in Devreye Girişi

1936 yılında Trabzon içme suyu meselesine yeni bir aktör dahil olmuştu: Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer.

³⁰ Yeni yol gazetesi, 26 Ağustos 1936.

³¹ Yeni yol gazetesi, 26 Birinci Teşrin 1936

1935 yılında Trabzon, Erzurum ve civar illeri kapsayan Üçüncü Genel Müfettişliğin başına geçen Uzer, belirli bir program dahilinde, görev bölgesindeki bütün şehirlerin elektrik, su, sağlık meselelerini çözüme kavuşturma konusunda oldukça kararlıydı. Trabzon konusunda, öncelikle bir milyon liraya mal olacak bir hastane inşası işiyle ilgilendi. Konuyla ilgili olarak Uzer'den Trabzon'a gönderilen 3 Aralık 1936 tarihli telgraf Belediye Meclisinde okunurken, üyelerden Temel Nücumi Bey, Uzer'e Trabzon'un su derdinin de hatırlatılmasını istedi. Nihayet 12 Şubat 1937 tarihli toplantıda, Trabzon su işinin halledilmesinin Tahsin Uzer'den istirhamına karar verildi. Uzer'in bu konuyla hemen ilgilenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim yaklaşık bir ay sonra belediyeye gönderdiği telgrafta, Trabzon'a su mühendisinin gönderilmek üzere olduğunu belirtmiştir.

Aslına bakılırsa, Trabzon'a su getirmek için 19 Haziran 1936'da Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in katılımıyla belediyede önemli bir toplantı yapılmıştı. Vali Rıfat Danışman'ın başkanlık ettiği bu toplantıda, meselenin halli için Genel Müfettişlik, vilayet ile birlikte esaslı bir surette meşgul oymaya karar vermişti. Bunun için her şeyden önce bir fen heyetinin gönderilmesi, bütün Trabzon halkı adına telgrafta Nafia Vekili'nden rica edilmişti.³²

Tahsin Uzer'in Genel Müfettiş olarak bölgeye gelişi, Trabzon ve diğer bölge şehirleri için son derece önemliydi. Çünkü, bu tarihe kadar özel idare ve belediye imkânlarıyla başarısız olan birçok iş, Ankara üzerinde oldukça etkili olan Uzer'in araya girmesiyle hal yoluna girmeye başlamıştı. Trabzon içme suyu da bunlar arasında yer alıyordu. Uzer, aşağıda anlatılacak olan Atatürk'ün Trabzon ziyareti sırasında da konuyu gündeme getirecek ve bu önemli problemin halli konusunda ilk ciddi faaliyetler başlayacaktı.

Uzer'in Trabzon'a kazandırdığı yatırımlara bir teşekkür olarak, Belediye Meclisinin 28 Haziran 1938 tarihli olağanüstü toplantısında, kendisine "*fabri hemşehrilik*" verildiği görülmektedir. Konuyla ilgili teklifte, Uzer'in su işiyle birlikte, hastane ve lise binaları ile transit yolu konusunda yaptığı hizmetler sıralanmış ve sonuçta "*Sayın Ekselans*" Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'e Trabzon fahri hemşehriliklerinin tevcihi ve mazbatasının tanzimiyle meclisin minnet ve şükran duygularının telgrafta kendilerine arzı kararlaştırılmıştır.

Atatürk'ün Trabzon'u Ziyareti ve Su Meselesi

10 Haziran 1937'de deniz yolu ile Trabzon'a gelen Atatürk, karşılama töreninden sonra otomobille Soğuksu'daki Köşke hareket etmiş;³³ ertesi gün çeşitli

³² **Yeni yol gazetesi**, 20 Haziran 1936.

³³ Atatürk burayı daha önceki ziyareti esnasında gezmiş ve çok beğenmişti. Bunun üzerine Trabzonlular, Köşk'ü Atatürk'e armağan etmek üzere satın alarak, anahtarını 1931 yılında Ankara'da kendisine takdim etmişlerdi. Veysel Usta, **Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon'da Atatürk Sevgisi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2005, s.70.

resmi kuruluşları ziyaret etmişti. Bunlar arasında belediye binası da vardı. Burada belediye meclis üyeleriyle tanışan Atatürk “*Trabzonlular olarak benden bir dileğiniz var mı?*” diye sorunca toplantıda bulunanlardan birisi “*Paşam Trabzon’un doğru dürüst içme suyu yoktur.*” cevabını vermişti. Bu önemli meselenin gündeme getirilmesi üzerine Belediye Başkanı Cemal Turfan, konu hakkında bazı ayrıntı-ları Atatürk’e anlattı. Başkan’a göre şehrin ve belediyenin iki temel sorunu vardı. Elektrik ve su sorununu çözmek için şehre 30 km. uzaklıktaki Galyan suyundan yararlanılması düşünülüyordu³⁴ ve bu konuda mühendisler tarafından bir proje hazırlanmıştı. Turfan’dan sonra toplantıda bulunan diğer bazı yetkililer de su ve elektrik gibi konularda Atatürk’e bilgi verdi. Bunun üzerine Atatürk “*Suyunuz mu yok. Susuz hayat olmaz, en iyisi suyun gelmesi için projeler yapılsın.*” diyerek gerekenin yapılmasını istemişti.³⁵

Hatırlanacağı üzere 1930’ların başlarında belediyenin bir su mühendisi ge-tirtip avan projesi hazırlamak istediği, bu yapılırsa tesisatın Dahiliye Vekaleti tarafından yapılacağı bilgisi verilmişti. Fakat bu mümkün olmamıştı. Yine 1937 yılı başlarında, bu kez Uzer’in devreye girmesiyle Trabzon’a bir su mühendisinin gönderilmek üzere olduğu belirtilmişti. Nitekim Atatürk’ün Trabzon ziyaretinden birkaç gün önce, mühendis milletvekillerinden Mithat Aydın Trabzon’a gelerek incelemelere başlamıştı.³⁶

Anlaşıldığı kadarıyla Trabzon içme suyu tesisatıyla ilgili proje çalışmaları Atatürk’ün Trabzon ziyaretinin öncesinde başlamıştı ve ziyaret sırasında devam etmekteydi. Atatürk’ün Trabzon’a gelişi ve konuyla yakından ilgilenmesi işleri daha da hızlandırdı.

³⁴ Galyan suyunun Trabzon’un su ihtiyacını giderecek en önemli kaynak olduğu eskiden beri bilini-yordu. 1913 yılında Samih Rifat Bey’in valiliği döneminde Galyan suyunun Trabzon’a isalesi için toplanan 20.000 lira Kabayanidi nezdinde kapanıp kalmıştı. Hatta o dönemde bir Avrupalı ile mukavele dahi yapılmıştı. O dönemin meşhur doktorlarından Efremidi “*Galyan suyu memleket’e geldiği anda artık doktorlar pıhtıyı partıyı toplasınlar*” diyerek, bu suyun Trabzon için önemini orta-ya koymuştu. Cumhuriyet’in ilanından sonra, savaştaki istila nedeniyle haneleri tahrip olanlara verilmek üzere Trabzon için ayrılan 60.000 liranın tahribatı ortadan kaldıramayacağı anlaşıldı-ğundan, Galyan suyunun getirilmesi için kullanılması gündeme gelmiş, fakat bundan bir sonuç alınamamıştı. Bkz. Encümen-i Vilayet İkinci Katibi Ahmed, “Galyan Suyu Meselesi”, **Yeni-yol gazetesi**, 24 Ağustos 1341; Bu teşebbüs hakkında daha geniş bilgi için bkz. Küçükkuşurlu, “Cum-huriyet’ten Önce Trabzon’un Su Meselesi”, s.81-95.

³⁵ Usta, **Trabzon’da Atatürk Sevgesi**, s.76; O günleri yaşayan Mustafa Kemal Sayıl, konuya ilişkin şu bilgileri vermektedir: “*Atatürk Trabzon’a geldiği vakit Kaleparkı’nı ziyaret etti. Necmi (Necmed-din Karaduman) ve ben oradaydık. Necmi iki üç metrelik mesafedeydi. Atatürk, yüzü hafif doğuya dönük vaziyette oturmuştu. Yanında Tahsin Uzer, kendisine bir şeyler anlatıyordu. Meğer Hos tarafını göstererek, “Paşam buraya tayyare meydanı yapmalıyız” diyormuş. Atatürk bunu çok dikkatle dinle-mişti. Aynı gün Uzer, Trabzon’un su ihtiyacı olarak Atatürk’ün himmetini bekledi.*” **Trabzon’a Işık Tutan Anılar**, s. 139-140.

³⁶ **Yeni-yol gazetesi**, 17 Haziran 1937.

Galyan Yerine Değirmendere

Atatürk'ün Trabzon'a geldiği günlerde, içme suyu meselesiyle iki önemli isim ilgilenmekteydi. Bunlardan birincisi olan Trabzon Milletvekili Mühendis Mithat Aydın 7 Haziran'da, Belediyeler İmar Birliği Mühendislerinden Sedat Susever ise 14 Haziran'da Trabzon'a gelmişti. 15 Haziran'da, önce Kırzade ve Zülmera sularıyla Soğuksu, Karlık ve Boztepe mntıklarındaki suları gezerek numuneler alındı. Ertesi gün Galyan Deresi'ne gidilmiş ve Plastiyo mevkiinde ölçümler yapılmıştı. İncelemeler sonucunda bilhassa Galyan suyundan iyi sonuçlar alınmıştı. Buradan saniyede 400-500 litre su alınacağı görülmüştü. Bu suyun Boztepe sırtlarına çıkarılarak şehre getirilmesi düşünülmüyordu. 17 Haziran'da ise Değirmendere'de bir kuyu açılarak incelemeler yapıldı.³⁷ Yapılan incelemelerde Galyan ve Değirmendere suları arasında bir tercih yapılamamıştı. Gazete haberlerine göre, her iki su konusunda da birer proje hazırlanarak Trabzon'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Projeler geldikten sonra ikisi arasında bir tercih yapılacaktı. Kaba tahminlere göre Değirmendere suyu için 250.000, Galyan suyu için ise yaklaşık 500.000 liraya ihtiyaç vardı.³⁸

Temmuz ayı ortalarında ise, bu kez Atatürk'ün talimatı üzerine daha kalabalık bir uzman heyeti Trabzon'a geldi. Nafia Vekaleti Su İşleri Umum Müdürü Selahattin Bey başkanlığındaki heyette, Doktor Grumer, Erzincan Şubesi Şefi Mühendis Memduh, Mühendis Nedim, Nafia Vekâleti mühendislerinden Bay Walter gibi kişiler bulunuyordu. Heyet 13 Temmuz'da Soğuksu, Kıroğlu, Zülmera, Kisarna, Galyan, Değirmendere sularını inceledi. Sonuçta, şehir içindeki ve çevresindeki suların yeterli olmadığı, Galyan suyunun ise pahalıya mal olacağı anlaşılacak, Değirmendere'de su kuyuları açılmasına karar verildi.³⁹ Bu bölgedeki yeraltı memba sularının saniyede 40 litre temiz su verebileceği hesaplanmıştı.⁴⁰

Sonuç olarak, Galyan suyuna tercihen Değirmendere'nin zemin altı cereyanlarından alınacak suyun, yani kuyu sularının Boztepe sırtına çıkarılarak şehre isalesi daha muvafık görülmüş ve Belediyeler İmar Heyeti Fen Bürosu tarafından yapılan avan projeleri Nafia Vekâletine gönderilerek kati proje ve keşfi hazırlanmıştır.

1937 yılı sonuna doğru Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın Uzer'e gönderdiği bir telgrafa nazaran Trabzon'un su tesisatı Atatürk'ün emirleri üzerine hükümet

³⁷ **Yeniyo gazetesi**, 17 Haziran 1937.

³⁸ **Yeniyo gazetesi**, 24 Haziran 1937.

³⁹ Bu kalabalık heyet incelemeleri sırasında, 20 yıl önce bir Avusturya şirketine ihale edilen projeye ait olan ve Ankara'da bulunan evrakı da incelemişler ve nihayet Değirmendere'ye karar vermişlerdi. **Yeniyo gazetesi**, 14 Temmuz 1937.

⁴⁰ **Doğu gazetesi**, 1 Birinci Kanun 1937.

bütçesinden yapılacaktı.⁴¹ Bunun için hazırlanan keşif üzerine işin çok yakında Nafia Vekâletince eksiltmeye çıkarılacağı beklenmekteydi. Nihayet Vekalet tarafından Trabzon'a gönderilen keşiflere göre tesisatın 518.403 liraya mal olacağı belirtilmekteydi. Proje ile birlikte mukavelename, şartnameler Mühendis Walter tarafından hazırlanmıştı.⁴² İnşaat Nafia Vekâleti tarafından yaptırılacak; inşaat ve tesisat için gereken 530.000 lira Maliye Vekaleti tarafından şehre ikraz (borç verme) suretiyle temin edilecekti.⁴³ 1937 yılının son günlerinde Bakanlar Kurulu tarafından bu yönde karar alınması üzerine,⁴⁴ Mart 1938'de inşaat başlanacağına artık kesin gözüyle bakılıyordu.

Trabzonluların Atatürk'e Teşekkürleri

1937 yılındaki bu önemli gelişmeler, hem Trabzonluları hem de belediye yetkililerini son derece sevindirmiş ve rahatlatmıştı. Hızla atılan ilk adımlar Trabzonluları umutlandırmış ve şehrin 1938 yılı yaz aylarında temiz bir suya kavuşacağı gazetelerde yazılmaya başlanmıştı. Özellikle su işi için gereken paranın hükümet tarafından tahsis edilmesi üzerine Trabzon'dan Atatürk ve Başvekil Celal Bayar'a aşağıdaki teşekkür telgrafları gönderilmişti:

“Ey Büyük Atatürk

Bu yaz Karadeniz ufuklarını bir daha aydınlattın. Doğu diyarı halkını yeniden ışıktırdın. Senin Trabzon'da geçirdiğin her gün, bizim için büyük bir tarihin birer yaprağı kadar kıymetlidir. Biz ve evladu ahfadımız onu okudukça senin binbir büyüklüğünü yad ve tahattür edeceğiz. İşte o hatıranın layezal bir eserini de bugün iştirmekle bahtiyarız. Trabzon işçe suyu için senin büyük emir ve işaretinle Cumhuriyet hükümetimizce karar verildiğini duymakla bayram yapıyoruz ve seviniyoruz. Kalpten ve içten gelen ve cuşu huruş halinde tecelli eden sevinç dalgalarıyla bu dakika memleketin bir köşesinde toplanmış bulunuyoruz. Senin cihandegen adına and ederek birbirimizi tebrik ediyoruz. Memleket sıhhat ve hayatı ile sımsıkı bağlı medit bir ıztırabı üzerimizden kaldırdın attın. En küçüğümüzden en ihtiyarımıza kadar sana canla başla bağlı olan Trabzonluların ta haşre kadar unutulmaz minnet ve şükran duygularını senin yüce katına eriştirmek istiyoruz. İşte dilden gelen bir sada ile ve dil birliği ile

⁴¹ Anladığımız kadarıyla Atasu'yun başlangıçta hükümet bütçesinden ve Nafia Vekaleti tarafından yaptırılması düşünülmüş, fakat daha sonra bundan vazgeçilmiştir.

⁴² Trabzon İçme Suyu Dosyası'nda 1.Trabzon şehri içme suyuna ait mukavelename, 2. Su işleri fenni şartnamesi, 3. Trabzon şehri içme suyuna ait vahit fiyat listesi, 4. Bayındırlık işleri genel şartnamesi, 5. Kapalı zarf usulüyle eksiltme şartnamesi, 6. İçme suyu tesisatına ait birinci keşif hülâsası, 7. Hususi fenni şartname, 8. Çelik borular hakkında talimatname ile içme suyu makinist evi planı, içme suyu kuyu planı., İsale borusu planı, vasat ve alacak mıntıkalara ait şebeke planları, esas hatların uzunluğu, umumi plan ve sekiz kıta hazine planları ve 16 resmî içermekteydi. **Doğu gazetesi**, 1 Birinci Kanun 1937.

⁴³ **BCA, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (BKKK)**, 030.18.1.2.81.101.15.

⁴⁴ **Doğu gazetesi**, 28 Birinci Kanun 1937.

bağırıyoruz: Yaşa ve daima yaşa. Su gibi aziz ol!”

“Yüce Başvekil Celal Bayar’a!

Atatürk’ün son Trabzon seyahatlerinde memleketin hayati bir davası sayılan içme sularımız için istirhamda bulunmuştuk. Kırk bin insanın hayatını kurtaran, Trabzon tarihinde unutulmaz bir şükran hatırası bırakan bu ihtiyacın Celal Bayar hükümetince şefkat nazarına alınarak neticelendirildiğini işitmekle bahtiyarız. Bu yüksek kararlar medit bir ızdırabın binbir eleminden kurtulduğumuzu görüyoruz ve anlıyoruz. Bu dakika bütün Trabzonlular memleketin bir köşesinde bayram halinde toplanmış bulunuyoruz. Atatürk’e ve Cumhuriyet hükümetimize karşı minnet duygularını duyurmak ve erişirmek için sevinç ile dopdolu heyecan içindeyiz. Karadeniz ufkundan kopup yükselen ve candan gelen bir sesle en derin şükranlarımızı sunarız.”⁴⁵

Diğer taraftan 1 Şubat 1938’de toplanan Trabzon Vilayeti Umumi Meclisi’nin açılışında Vali Yahya Sezai Uzay aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

“Trabzon’un asırlardan beri halledemediği ve bir çaresini bulamadığı en büyük derdi su meselesi ile o büyük insan yakından alakalanmış, bununla meşgul olmayı kendisine zevkli bir iş yaparak arkasını bırakmamış, avdet buyurduktan sonra bir iki mühendis değil Nafia Vekaletinin bütün mühendisleri ile müdür-i umumilerini Trabzon’a gönderdiler. Bu kadarla da kalmadılar. Avrupa’da milyonluk su tesisatı vücuda getiren beynelmilel tanınmış su mütehassısını da gönderdiler. Bunlarla her yeri gezdik. Trabzon’un içme suyunun nereden ve nasıl getirilebileceğini tetkik ettiler ve buldular. Durmadan uğraştılar ve projesini yaptılar. Para ile yaptırmak lazım gelseydi yalnız bunun için yirmi otuz bin lira sarfetmek icap ederdi. Bu muazzam işin parası da muazzam olacaktı. Onun da çaresini bütün müşkülleri halleden ulu önderimiz buldu. İnşaat ve tesisat için lazım olan 530.000 liranın bu işe sarf edilmesi için heyeti vekileden karar çıkardı. Artık Trabzonlular için bu hayati mesele halledilmiştir. Yakında eksiltmeye çıkarılacağını tebşir eylerim. Büyük Halaskâra ebedi minnet ve şükran.”⁴⁶

Sonraki aylar, bazı formaliteler ve altyapı çalışmaları ile geçti. 1 Nisan 1938 tarihli meclis toplantısında, Trabzon’a getirilecek suya “Atatürk Suyu” adı verilmesi daimi encümen tarafından teklif edildi ve bu teklif görüşülmek üzere gündeme alındı. Mayıs ayı başlarında ise Trabzon su işinin kati ve fiili bir sahaya girmesinden ötürü Tahsin Uzer tarafından Trabzonluları tebrik eden bir telgraf belediyeye

⁴⁵ “Trabzonluların Atatürk’e Minnet ve Şükranları”, **Doğu gazetesi**, 2 İkinci Kanun 1938.

⁴⁶ **Doğu gazetesi**, 8 Şubat 1938.

gönderilmiş, bunun üzerine Belediye Başkanı Cemal Turfan,⁴⁷ bu konudaki yardımlarından dolayı Tahsin Uzer'e cevabi bir teşekkür telgrafı göndermişti.

Diğer taraftan Maliye Vekâletinden gönderilen 3 Mayıs 1939 tarihli yazıda, Atasu için belediyeye verilecek 518.000 liralık borcun gerçekleşmesi ve formalitenin tamamlanması için belediye başkanına yetki verilmesi isteniyordu. Bu para içme suyu tesisatının işletme gelirinden ve %6 faizle geri verilecekti. Bu borç verme işlemi 3420 sayılı Kanun'un beşinci maddesine göre yapılacaktı ve borcun verilmesi için İcra Vekilleri tarafından 10777 sayılı Kararname çıkarılmıştı.⁴⁸

Paranın mali sene başından önce alınması ve bir an önce işe başlanması için Belediye Meclisi bir an önce konuyu görüşerek Maliye Vekaleti adına defterdarlıkla mukavele imzalamak üzere Belediye Reisi Vekili Bahri Doğanay'a yetki verdi. Bu önemli hadise meclis üyeleri tarafından sevinçle karşılandı. Meclisin tecrübeli üyelerinden Muammer Yarımbyık söz alarak şunları söyledi:

“Bu şehrin Türklük tarihine mal olduğu zamanlardan bugüne kadar memleketimizin sıhhat ve hayatı üzerinde en müthiş ve en zehirnâk ve en öldürücü tesirleri yapan şey, bugüne kadar kullanılan sular olmuştur. Bu sular zaman zaman ve yer yer çıkan nice öldürücü hastalıkların yegâne membâı oldukları gibi şehir halkından bir kısmını cılız, renksiz ve hastalıklı yetiştiren yine bu sular olmuştur...”

Arkadaşlar bu dert bununla anlaşılmiş bir dert değildir. Bizden her bu işlerle uğraşanlar ve şehir halkının dertleriyle ve ihtiyaçlarıyla alakadar bulunanlar bunu pek ala görmüş ve anlamışlar ve bu derde vakit vakit çareler aramışlardır... Memleketin istihlâsından sonra yine bu mevzu çok çok zamanlar ele alınmış ve fakat esaslı bir teşebbüs yapılamadığından bütün emekler ve gayretler faydalı olamamıştır.

Büyük hemşehrimiz Umumi Müfettişimiz Sayın Tahsin Uzer memleketimizde ilk geldiği günde Belediye dairesinde etrafına toparlamış ve memleket ihtiyaçları hakkında umumi bir hasbihal yapmışlardı. O zaman kendilerine şehrin muhtelif ihtiyaçlarından bahsolunduğu sırada hepimiz tek bir nokta üzerinde durmuştuk. İhtiyacımızın en başında geleninin su işi olduğunu arz ederken, iki dere suyunun söylediğim bu vasıfları karşısında bu büyük adam müteessir olmuş ve derdi tamamen anlamış ve ilk fırsatta bu mevzuya el atacağını vaat buyurmuşlardı.

Büyük Atatürk'ün Trabzon'u son teşriiflerinde bu vadi yerine getirmek için kendileriyle hususi temastan sonra Ata'nın belediyeyi ziyaretleri günü eski reis Doktor

⁴⁷ Genel Müfettişlik uygulamalarının bir sonucu olarak, 2 Şubat 1937 tarihli kararnameye istinaden (bkz. **BCA, BKKK**, 030.18.1.2.71.9.12) seçilmiş başkan Kadri Mesut (Evren) görevden alınarak, Trabzon Belediyesi başkanlığına Cemal Turfan atanmıştır. 1939 yılı başlarında ise Turfan'ın görevden alınması üzerine, belediye başkanlığına bir müddet Genel Müfettişlik müşavirlerinden Bahri Doğanay vekalet etmiştir. 19 Temmuz 1939 tarihli başka bir kararname ile atanmış başkan uygulamasına son verilerek, Temel Nücumî Göksel yeni başkan seçilecektir.

⁴⁸ **BCA, BKKK**, 030.18.1.2. 86.32.6.

Cemal Bey Ata'dan Trabzon suyunun istenilmesini benim vasıtamla emretmişlerdi. Büyüt Ata Reis'i dikkatle dinledikten sonra suyun behemahal ve azami bir buçuk sene içinde ve şehrin en uçra köşelerine kadar tevzi edilmesi şartıyla yapılmasını emir buyurdular. Sayın Hemşehrimiz o günden itibaren işin formüle edilmesi için alakadar daireler nezdinde gerek Ankara'ya teşriflerinde ve gerek burada mütemedi resmi ve hususi takipte bulunmuş ve bugünkü mesut neticeyi istihsalde hiç şüphesiz en müessir bir amil olmuştur. Bunun gibi sayın ve muhterem valimiz Refik Koraltan da Trabzon'a ilk teşrifleri gününden itibaren her işte olduğu gibi bu işi de kudretli ellerine alarak en yüksek alakayı göstermiş ve şehrin hayatını kemiren belayı memleketimizden esaslı bir surette söküp atmak için var kuvvetle çalışmıştır.

Bu itibarla bu su işinin yürüdüğü resmi muamelenin hitamı münasebetiyle şim-diye kadar birçok genç evlatlarımızı alıp götürmek suretiyle birçok haneler söndüren bu zehir membanı şehir halkından kurtaran Sayın Umumi Müfettişimiz ve Büyük Hemşehrimiz Tahsin Uzer'e ve Valimiz Refik Koraltan'a şehir halkı adına Meclisin duyduğu ebedi minnet ve şükran hislerinin kendilerine arzı hususunun Meclisçe tahtı karara alınmasını arz ve teklif ederim”

Muammer Bey'in bu teklifi ittifakla kabul olundu ve müteakiben Başkan “*Bu mübarek suyu bize bahşeden Ebedi Şef Atatürk'ün aziz hatırası ve büyük ruhu için bir dakika ayağa kalkalım”* dedi. Bunun üzerine meclis üyeleri hep birden ayağa kalkarak bir dakikalık saygı duruşu yaptı.

Projenin Hayata Geçirilmesi ve “Atasu” Olarak İsimlendirilmesi

Trabzon içme suyu projeleri hazırlanıp gereken para Nafia Vekâleti bütçesine konulduktan sonra, 16 Ekim 1938'de eksiltmeye konuldu ve ihaleyi Alman Hohtieff (Hohtif) Şirketi kazandı. Ardından belediye ile şirket arasında bir mukavelename imzalandı. Buna göre su tesisatı 15 ay zarfında tamamlanacaktı. Bütün bu hazırlıklardan sonra 31 Ekim 1938'de Sülüklü mevkiinde büyük bir temel atma töreni yapıldı. Törende Vali Refik Koraltan tarafından Atatürk'e teşekkür eden bir konuşma yapılmış; ardından Lise Müdürü Sami Bey ve Belediye Reisi Cemal Turfan bir konuşma yapmışlardı. Nihayet kurbanlar kesildikten sonra Vali, Genel Müfettişlik Başmüşaviri ve Alay Komutanı temele kazma vurmuşlardı. Yine bu tören münasebetiyle Başvekil Celal Bayar, Nafia Vekili Ali Çetinkaya ve Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'e teşekkür telgrafları çekilmişti.⁴⁹

Hohtif Şirketi, 1939 yılında demir boruları Moloz İskeleye'ne çıkarmış ve

⁴⁹ **BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (CHPK)**, 490.01.1148.30.1; **Olca gazetesi**, 4 İkinci Teşrin 1938; **Halk gazetesi**, 5 İkinci Teşrin 1938; **Yeni yol gazetesi**, 2 İkinci Teşrin 1938; **Usta, Trabzon'da Atatürk Sevgisi**, s.76.

çalışmalara başlamıştı.⁵⁰ Moloz'dan şehre çıkarılan boruların adedi 18.000 idi. Diğer kısmı ise Değirmendere'den çıkarılacaktı. Moloz'a çıkarılan boruların burada tecrübeleri yapıldıktan sonra belediyeye teslim ediliyor ve belediye boru parasının %40'ını şirkete veriyordu.

1939 yılı sonlarında, şehrin ana caddelerindeki boru döşemesi tamamlanmıştı. Tesisatın 1940 yılı içinde biteceği tahmin ediliyordu. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, planları değiştirdi. Savaş nedeniyle müteahhit şirket Almanya'dan boru getiremiyordu. Bunun üzerine inşaat süresi Nafia Vekaleti tarafından Kasım 1940'a kadar uzatıldı. Bu süre içerisinde Tuna Nehri yoluyla bir miktar su borusu Trabzon'a ulaştırıldı.

Aynı günlerde şehrin su depoları konusunda bazı gelişmeler yaşandı. Öncelikle Taksim'deki eski su deposu kaldırılarak burası meydan haline getirildi ve 100 metre uzağındaki mezarlık alanda yeni bir depo inşa edildi.⁵¹ İkinci olarak da Değirmendere'de, yeni su tesisatına uygun olarak, bir su deposu inşa edilmişti.

1940 yılı sonlarında su tesisatı neredeyse tamamlanmıştı. Bunun üzerine belediye, suyun halka nasıl dağıtılacağını düşünmeye başladı. Savaş nedeniyle piyasada su saati bulmak mümkün olmadığından, suyun nüfusa göre dağıtılması ve götürü olarak ücret alınması uygun görüldü. Yani saati olmayan hanelerden, nüfuslarına göre belediyece takdir edilecek bir ücret alınacaktı.⁵² 30 Nisan 1940 tarihli meclis toplantısında ise 1 metre mikâp suyun 7,5 kuruşa verilmesi kararlaştırıldı. Fiyatın ucuz tutulmasının nedeni, yıllardan beri su sıkıntısı çeken vatandaşlara kolaylık sağlamaktır. Fakat alınan ücretin işletme masraflarını karşılamayacağı görüldüğünden, 1941 yılı başında ücret 7,5 kuruştun 12 kuruşa çıkarıldı.⁵³

Nihayet 1 Haziran 1941 tarihinde abone kayıtlarına başlandı ve yilsonuna

⁵⁰ Değirmendere suyu Atasu adıyla şehre getirilirken, şehir adeta köstebek yuvasına dönmüştü. Har taraf kazılmış, mahalle aralarına dahi borular döşenmişti. Hatta bu borulardan birisine giren iki küçük çocuk, içinde sıkışarak can vermişti. **Trabzon'a Işık Tutan Anılar**, s.402;

⁵¹ **15 Yılda Trabzon**, CHP Trabzon Halkevi Yayınları, 29 İlkteşrin 1938, s.52; 1960'lara gelindiğinde burası artık, su dağıtım merkezi olarak Taksim özelliğini kaybetmiş, deponun arkasındaki tarihi mezarlık ise park haline getirilmişti. Bunun üzerine meclis üyelerinden Ertuğrul Atakan'ın teklifi üzerine Taksim Meydanı'na "Fatih Meydanı", Taksim Parkı'na da "*Fatih Parkı*" ismi verilmesi uygun görülmüştür. Aslında Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinin 503'ncü yıldönümü kutlamaları kapsamında Maraş Caddesi'ne Fatih Caddesi ismi verilmesi teklif edilmişse de, bu uygun görülmemiştir. Fatih Parkı isme 1989'da "*Meydan Parkı*" olarak değiştirilecektir.

⁵² Sadece Trabzon'da değil, diğer birçok şehirde, savaş nedeniyle yapılan götürü ücret uygulaması, birçok haksızlığı beraberinde getiriyor ve belediyeleri büyük zararlara uğrattıyordu. Çünkü bu durumda, kimin ne kadar su kullandığını tespit etmek mümkün değildi. Çaresiz durumdaki belediye, el ilanları ve Halkevi hoparlörü vasıtasıyla, vatandaşları gereksiz yere su kullanmamaları için uyarıyordu.

⁵³ Bununla birlikte resmi müesseselere, hamamlara, vakıf mallarına ve ziraat için su kullanacaklara belirli indirimler yapılacaktı.

kadar 654 aboneye su verildi. Böylece Atatürk'ün Haziran 1937'deki ziyaretiyle hızlanan modern su tesisatı dört yıl sonra Trabzonlulara su dağıtımına başlamıştı. Bu arada fenni içme suyuna "Atasu" adı verilmesine dair Belediye Başkanlığının 28 Kasım 1941 tarihli takriri kabul edilmişti. Bu takririn ilginç bir gerekçesi vardı. Buna göre Atatürk'ün Trabzon'a büyük bir hediyesi olan modern içme suyuna halk arasında çeşitli isimler takılmıştı. Örneğin bu suya "Alman Suyu" denilmekte idi. Bu gibi yakıştırmaların önüne geçilmesi, daha da önemlisi Atatürk'ün hayatta iken Trabzon'a sunduğu en büyük hediyeye karşı şükran borcunun yerine getirilmesi için bu suya Atasu ismi verilmiştir.

Aslında Trabzon'un modern su tesisatına Atatürk'ün isminin verileceği başından beri kesinleşmişti.⁵⁴ Bununla birlikte, projelerin hazırlanması ve maddi sorunların çözülmesi gibi meseleler araya girmiş ve su tesisatının isimlendirilmesi biraz gecikmişti.

Atasu Tesisatının Genişletilmesi ve Yaşanan Gelişmeler

1942 yılı içerisinde Atasu tesisatının kesin kabul muameleleri yapılmış ve aynı yılın sonu itibarıyla 12.000 kişi abone olmak için sıraya kaydedilmişti. Ayrıca fakir halkın ihtiyacını temin için 52 adet belediye çeşmesi inşa edilmişti.⁵⁵

Trabzon içme suyunu yapan şirket, maalesef şehrin her tarafına su tesisatı döşememiş ve birçok bölge susuz kalma tehlikesiyle karşılaşmıştı. Bunun bir nedeni II. Dünya Savaşı'nın araya girmesiydi. Örneğin şehrin merkezi noktalarından olan Kemerkaya Mahallesi'nde bile bazı bölgelere su tesisatı döşenmemişti. Bu eksiklik sonraki yıllarda belediye tarafından giderildi. Aynı şekilde, şehir genişledikçe Atasu tesisatı da belediye tarafından genişletildi.⁵⁶

Yeni su şebekesinin döşenmesi üzerine eski su kaynaklarından beslenen bazı çeşmeler susuz kalmıştı. Örneğin Kemerkaya'da Değirmendere suyundan beslenen büyük bir çeşme atıl bir hale gelmiş ve bu nedenle bu çeşme arsasının satılmasına karar verilmişti. Diğer taraftan, yeni tesisatın yapılmasıyla eski Değirmendere su yolundaki boruların bir kısmı sökülüp satılmış, bir kısmı ise sahil gazinosunun inşasında kullanılmıştır.

1943 yılı içinde Atasu abonesi 1.346 kişiye çıkmıştı. Bir sene öncesinde sayaca bağlı abone sayısı 87 iken teşvik ve tebligat neticesinde 340 aboneye daha

⁵⁴ Üçüncü Genel Müfettişliğin yaygın organı olan Doğu gazetesi, Atatürk'ün doğuyu son teşriflerinin bir hatırası olarak ve Atatürk'ün namı ile büyük bir şehrin modern su tesisatına kavuşacağını 29 Ekim 1937'de yazmıştı. Bkz: "Mamur Doğuya Doğru-Doğuda İmar İşleri: Neler Yapılacak?", **Doğu gazetesi**, 29 Birinci Teşrin 1937.

⁵⁵ **BCA, CHPK**, 490.01.715.443.1.

⁵⁶ Bununla birlikte, 1950'li yıllarda bile Atasu'dan şehrin birçok yerinin istifade edemediği görülmektedir. Nitekim şehrin birçok mahallesi dururken 1950 yılında Atasu tesisatından Boztepe'ye su verilmesi mecliste eleştirilere neden olmuştu.

saat temin edilmiş ve sayaçlı abone sayısı 427 olmuştur.

1940'ların sonlarına doğru, Atasu tesisatı ile geleneksel su kaynaklarını birleştirme yolunda önemli bir adım atıldı. Bu adım, Zülmera suyu mecrasının değiştirilerek, Atasu'ya bağlanması işi idi. Valilik tarafından 1948 yılında hazırlanan projeye göre Zülmera suyu, Soğuksu'dan geçirilerek, Tekfurçayır'daki Atasu deposuna akıtılacaktı. Bu yapılırken, Kireçhane ve Soğuksu köylerine yeterince su verilmesi ve buraların susuz bırakılmaması da düşünülmüştü. Belirtilen tarihlerde az miktarda da olsa Soğuksu'ya gelmekte olan suyun bir miktarı da Tirzik köyüne verilecek ve buranın da ihtiyacı karşılanacaktı.

Bu önemli projeyi hazırlamakta olan valilik makamı, bunun hayata geçirilmesi için belediyenin bir miktar borç para bulmasını istiyordu. Konuyu 9 Aralık 1948 tarihinde görüşen Belediye Meclisinde bazı itirazlar dile getirildi. Örneğin, Zülmera suyunun halen Trabzon şehrinin su ihtiyacını kısmen karşıladığı, projenin yapılması halinde suyun önemli bir kısmının Soğuksu ve Kireçhane'ye verileceği hatırlatılarak, tesisat masraflarının ilgili köylerin halkı ve bu köylerde sayfiye yapan zenginlerden temin edilmesi gerektiği belirtildi. Bazı üyeler, projedeki asıl maksadın Soğuksu ve civarındaki zenginlerin sayfiye yerlerine güzel bir içme suyu temin etmek olduğunu, köylülerin ise bahane edildiğini ve masrafın da belediyenin sırtına yüklenmek istendiğini belirtti. Bu üyelerden birisi olan Ali Kömürcü şu ifadeleri kullanmıştı:

“Nemlizadeler memlekete bu suyu getirdiler ve sonra belediyeye intikal etti. Arzu edilen mecra değişikliğinin birinci sebebi Soğuksu ve Kireçhane'nin sultanmasıdır. Burada yaşayan zenginler bu tesisat masrafını paylaşarak ödeseler ne olur. Onlar da Nemlizadeler gibi hayır işlemiş olurlar.”⁵⁷

Soğuksu'da arazi ve emlaki bulunan bazı üyeler ise karşı görüş ifade etti. Bunlardan birisi olan Yeni Yol gazetesi sahibi Bekir Sükuti Kulaksızoğlu, kendisinin Soğuksu'da yeterince suyu bulunduğunu, bununla birlikte “Trabzon'un Tacı” olan Soğuksu'ya güzel bir su temin etmenin Trabzon halkına hizmet demek olduğunu ifade etti. Sükuti'yi destekleyen Belediye Başkanı Tevfik Yunusoğlu, Zülmera suyunun bozuk bir mecra ile şehre geldiğini ve birçok yerde köylülerin borulara zarar vererek haksızca suyu kullandıklarını, bahsedilen proje ile birlikte suyun çelik borularla ve muntazaman isale edileceğini belirtti. Sonuçta, projenin tamamlanması ve diğer hazırlıkların yapılmasından sonra belediyenin bu iş için borçlanmaya gitmesi kararlaştırıldı.

Anlaşıldığı kadarıyla, bu teşebbüsten bir sonuç alınamamıştır. Ya proje tamamlanamamış veya projenin hayata geçirilmesi için gereken para bulunamamıştır. Bunun sonucu olarak, Zülmera, Kırzade ve İskenderpaşa memba suları eski-

⁵⁷ TBA, Meclis Zabıtları, 9 Aralık 1948.

den olduğu gibi şehirdeki depo ve çeşmelere akmaya devam etmiştir.

Zülmera gibi tarihi su kaynaklarından birisi olan İskenderpaşa sularına yönelik, ileriki yıllarda bazı adımlar atıldı. Trabzon'a değerli eserler kazandırmış olan vakıf sahibi valilerden İskender Paşa'nın yaptırdığı ve membai Maşatlık'ta bulunan suyolları zaman içerisinde bozulmuş ve Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Paşa'nın yaptırdığı çeşme akmaz olmuştu. 1965'te suyollarının güzergâhı değiştirilerek bu hayrat ihya olunmuş ve çeşmeden bol miktarda su akıtılmıştır. Bir yıl sonra ise bu suyun fazla kısmının İskele Caddesi'ndeki tarihi ve harap çeşmeye akıtılması için çalışmalar yapılmıştır.

1950'lerin ortalarında şehrin önemli bir kısmı halen Atasu'dan yararlanamıyordu. 1955 yılı itibarıyla kuyu ve pompa tesislerden saatte 300 ton su üretiliyordu. Yani günde 7.200, yılda ise 2.328.000 ton su üretiliyordu. Fakat gerek 600'den fazla abonenin saatsiz olarak su sarfiyatları ve gerekse şehir içerisinde birçok yerlerde kamu menfaatine akıtılan sular belediyeyi sıkıntıya sokmaya devam etmekteydi. Bu şekilde tüketilen sular, yıllık üretimin neredeyse yarısına tekabül etmekteydi. Bu zayıatlar hesaba katılarak 1956 yılı içerisinde abonelere satılabilecek suyun miktarı 1.500.000 ton olarak hesaplanmıştı. Eski yılların tecrübesine göre bunun 1.160.000 tonu özel aboneler, 40.000 tonu hamamlar, 300.000 tonu resmi aboneler tarafından harcanacaktı.⁵⁸ Özel aboneler için tonu 20 kuruştan 232.000 lira, hamamlar için tonu 25 kuruştan 10.000 lira, resmi aboneler için tonu 20 kuruştan 60.000 lira, saatsiz müşterilerden tahmini gelir 40.000 lira elde edilebilecekti. Bu durumda elde edilen gelir masrafları karşılayacak durumda değildi.

Atasu'nun kapasitesinin, büyümekte olan şehrin su ihtiyacını karşılayamadığı, 1950'lerin ortalarından itibaren net bir şekilde ortaya çıkmıştı.⁵⁹ Bunun üzerine belediye 1959 yılında Değirmendere'de saatte 100 ton su verebilecek bir kuyunun yeniden açılması için proje hazırlatmaya başladı. Sanayi mıntıkası, Değirmendere ve Çömlekçi Mahalleleri ve liman idaresinin su ihtiyacı bu kuyudan temin edilecekti.

Şebekenin hizmete girdiği 1941 yılında 400 kadar abone varken, sonraki yıllarda hızla artmış ve 1960'ta 6.313'e çıkmıştı. Yine 1941 yılı itibarıyla suyun metreküpü 12 kuruş iken, 1960'ların başında 50 kuruşa çıkmıştı. Belirtilen tarihlerde ihtiyacın çok altında kalan su üretimi üzerine, şebekenin genişletilmesi ve yeni kuyuların açılması için İller Bankasınca proje hazırlanmıştı.⁶⁰ Bu yeni proje öncesinde, yani 1940-1970 yılları arasında, Atasu tesislerinin genişletilmesi için harcanan para 2,5 milyon lira idi. 1970 yılı itibarıyla belediyenin su abonesi 12.000 idi.

⁵⁸ Bu tarihlerde şehirde 4.071 su abonesi bulunmaktaydı.

⁵⁹ Said Bilal Çakıroğlu, **Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon**, 1964, s.107

⁶⁰ Çakıroğlu, **Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.107.

Sonuç

19. yüzyıl ortalarından itibaren ciddi bir şekilde ortaya çıkan Trabzon şehrinin içme suyu meselesi, mahalli yönetimlerin imkânları ile bir türlü halledilememiş ve Cumhuriyet Dönemi'nde bu şekilde girilmiştir. Bu yeni dönemde de, sorunun çözümü yolunda bazı adımlar atılmak istenmiş, fakat yapılan iş, mevcut suyollarını onarmaktan öteye geçememiştir. Bu durum Atatürk'ün 1937'deki Trabzon ziyaretine kadar devam etmiştir. Aslında Atatürk'ün bu ziyaretinin hemen öncesinde, merkezi hükümetin Trabzon'un su sorununu çözme yolunda ilk adımları attığını ve tesisat için ön çalışmalara başladığını belirtmek gerekir. Fakat kesin çözüm, Atatürk'ün bu ziyareti sırasında verdiği talimatlardan sonra gelmiştir. Böylece şehrin güneyinden gelerek denize kadar uzanan Değirmendere boyunca su kuyuları açılmış ve depolanan bu su "Atasu" ismiyle şehre kazandırılmıştır.

Bununla birlikte, özellikle 1950 sonrasında artan şehrin nüfusu karşısında, kuyu sularının ihtiyacı karşılayamadığı görülmüştür. 1960'larda mevcut tesisatın ihtiyaca kâfi gelmemesi yüzünden büyük sınıktılar yaşanması üzerine, 1965 yılında dört yeni kuyunun açılmasına başlanılmış, 1970 yılı sonunda yeni içme suyu tesisatı yapımı için İller Bankası ile anlaşmaya varılmıştır. İller Bankasının tesisatı genişletme ve yeni kuyular ile depolar yapma işi uzun yıllar devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde ise, Değirmendere boyunca kurulan tesislerin getirdiği kirlilik, 80.000'in çok üzerine çıkan belde nüfusu, belediye sınırlarının genişlemesi ve Akçaabat ve Yomra gibi şehirle birleşmiş olan ilçelere Değirmendere suyunun verilmesi yeni çözüm yolları arayışını beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan, Trabzon'un asırlık hayali olan Galyan Deresi'ne yönelik en önemli adım, "Atasu Projesi" adı altında ve Atatürk'ün ziyareti üzerinden 47 yıl geçtikten sonra atılmıştır. Galyan Deresi'nden su temini amacıyla 2 Nisan 1984'te büyük bir temel atma töreni yapılmıştır. Törene Başbakan Turgut Özal, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman ve Devlet Bakanı Mesut Yılmaz gibi isimler katılmış ve Başbakan tarafından temel atılmıştır. Projenin tahmini tatbik maliyeti 2,5 milyar lira civarında olup, 1992 yılında tamamlanması planlanmıştır. Bu proje Trabzon ve çevresinin 2020 yılına kadarki su ihtiyacını karşılayacak şekilde hazırlanmıştır.⁶¹

1984'te başlatılan iş nihayet 2011 yılında tamamlanmış ve 17 Mayıs 2011 tarihinde Atasu Barajı'ndan şehre su vermeye başlanmıştır. 35 milyon metreküp su tutma kapasitesi olan Atasu Barajı, Trabzon ve çevre belediyelerin 50 yıllık su ihtiyacını karşılayacak şekilde inşa edilmiştir.⁶²

⁶¹ İhsan Bektaş, "Atasu Doğuyor", *Trabzon, Aylık Sanat-Aktüalite Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 17, Mayıs 1988, s.7-8.

⁶² *Trabzon Belediyesi Dergisi*, 2011, s.33.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Trabzon Belediye Arşivi Meclis Zabıtları

Gazete ve Dergiler

Doğu gazetesi
Halk gazetesi
Olca gazetesi
Yeni yol gazetesi

Kitap ve Makaleler

- 15 Yılda Trabzon**, CHP Trabzon Halkevi Yayınları, 29 İkteşrin 1938.
Abdullah Cevdet, “Seyahat Notları: Trabzon’a Muvasalat”, *İctihat Mecmuası*, Numara: 70, 4 Temmuz 1329.
Bektaş, İhsan, “Atasu Doğuyor”, *Trabzon, Aylık Sanat-Aktüalite Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 17, Mayıs 1988.
Belediyeler, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933.
CHP Trabzon Vilayeti, 1943-44 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu, Yeni yol Matbaası, Trabzon.
Çakıroğlu, Said Bilal, **Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon**, 1964.
Çapa, Mesut - Çiçek, Rahmi, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004.
Doktor Cemal Turfan, “Trabzon Bu Yıl Bol ve İyi Suya Kavuşuyor”, *Doğu gazetesi*, 1 Birinci Kanun 1937.
Encümen-i Vilayet İkinci Katibi Ahmed, “Galyan Suyu Meselesi”, *Yeni yol gazetesi*, 24 Ağustos 1341.
Ortaylı, İlber, “Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri”, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, I, Editörler: Vecdi Akyüz-Seyfettin Ünlü, İstanbul, 1996.
Karadeniz Havzası Şimal Kısmı, Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari, Cilt: 5, Genelkurmay Başkanlığı (Coğrafya Encümeni), Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1936.
Küçüküğürlü, Murat, “Cumhuriyet’ten Önce Trabzon’un Su Meselesi”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Güz 2013, Sayı: 13.
“Mamur Doğuya Doğru-Doğuda İmar İşleri: Neler Yapılacak?”, *Doğu gazetesi*, 29 Birinci Teşrin 1937.
Numan Sabit Coşkun, “Su Hayat”, *Yeni yol gazetesi*, 2 Mayıs 1935.
Sanat Ansiklopedisi, Cilt: III, XIV. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 24, 24.4.1926.
Trabzon’a ışık Tutan Anılar, Mustafa Kemal Sayıl’ın Trabzon Anıları (1900-1950), Hazırlayan: Mehmet Akif Bal, İstanbul, 2011.
Trabzon Belediyesi Zabıta-i Sıhhiye Talimatnamesi, 19 Kasım 1934.
Trabzon Belediyesi Dergisi, 2011.
“Trabzonluların Atatürk’e Minnet ve Şükranları”, *Doğu gazetesi*, 2 İkinci Kanun 1938.
Usta, Veysel, **Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon’da Atatürk Sevgisi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2005.
www.matematikciler.org